

ГЕРМАНІСТИКА: СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЇЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 811.111' 367.335

DOI: 10.31891/2415-7929-2019-19-1

БОЙКО Ю. П.

Хмельницький національний університет

**КОНФІГУРАЦІЯ КОМПОЗИЦІЙНОЇ СХЕМИ: «ТРАЄКТОР – ОРІЄНТИР»
У КОМУНІКАТИВНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕЧЕННЯ**

У статті йдеться про нові підходи до вивчення комунікативної перспективи речення з використанням операцій профілювання або фокусування. Складнопідрядне речення розглядається у функціональному аспекті як рамкова конструкція, що вибудовується у вигляді так званої «композиційної стежини», де висвітлення найбільш комунікативно значимих блоків призводить до профілювання інформації щодо головної клаузи – траєктору, за допомогою залежних клауз, як фігур мобільних, які при цьому є орієнтирами для траєктора.

Ключові слова: речення, схема, композиційна стежина, фігура, фон, траєктор, орієнтир, клауза.

BOYKO Yu.

Khmelnitsky National University

**CONFIGURATION OF THE COMPOSITIONAL SCHEME:
"TRAJECTOR – LANDMARK" IN THE COMMUNICATIVE ORGANIZATION
OF THE SENTENCE**

The article deals with new approaches to the study of the communicative perspective of a sentence using profiling or focusing operations.

Profiling some of the most communicatively significant blocks leads to the highlighting information included into the main clause – the trajectory, and dependent clauses, as mobile figures, are landmarks, moving up and down rendering information about the trajectory. Trajectory and landmark as elements of conceptualized event are placed in the speaker's focus of attention, but they possess unequal focal prominence.

Focusing involves choosing the content that should be marked, as well as the organization of this content by placing its components in the foreground and background, which corresponds to the well-known in psychology the concepts of "background" and "figure or foreground". Trajectory as a mobile element of the scene constitutes the primary focus. Landmark which serves as the point of reference for trajectory is usually placed in the secondary focus. The trajectory/landmark asymmetry is fundamental to building a Compositiona path of a Complex sentence.

The result of focusing is the thema-rhematic division of information represented by units of discourse. In addition, focusing is tracked in unit values. Its distinctive feature is the formation of complex structures from simpler ones. In the language of the structures of lower levels, which are included in the structure of higher levels, collectively form a "symbolic assembly", which may have varying degrees of complexity.

In general, it is the conceptual framework and profile that are important for understanding the communicative orientation of the Complex sentence itself. The conceptual framework is the entire amount of information contained in a sentence. The profile is the part of the database that, when highlighted, forms a new meaning of the whole syntactic unit.

Keywords: sentence, scheme, compositional path, figure, background, trajectory, landmark, clause.

У синтаксичному структуруванні мови головна роль належить реченню як основній синтаксичній одиниці. Як одиниця мовлення будь-яке речення у своєму конкретному смислі відповідає тим або іншим вимогам мовленнєвого спілкування і завжди відповідає певному комунікативному завданню. Якщо ж немає цієї відповідності, то й не існує речення як такого, не зважаючи на те, що дана конструкція вміщується у найбільш типову для речення схему [2, с. 27].

Комунікативна орієнтація синтаксису визначила широке коло досліджень актуального членування речення як його комунікативно-змістового поділу в живому (актуальному) мовленні. Таке членування передбачає з позицій адресата дане, відоме й нове, повідомлюване, тобто тему й рему [3, с. 458]. Початок вивчення актуального членування пов'язують із дослідженнями представників Празького лінгвістичного гуртка: В. Матезіуса (який спирався на ідеї французького лінгвіста А. Вейля). Я.Фірбаса, Ф.Данеша, П. Сгалла, хоч подібний поділ в інших термінах застосовувався й раніше у Ф. Буслаєва, О. Потєбні, Г. Пауля, О. Шахматова та ін.

Комунікативне завдання, зазначає І. Распопов, дає реченню життя [2, с. 28]. Саме тому вивчення такої складної та багатогранної одиниці, якою є речення в комунікативному аспекті є було і залишається нині актуальним.

Метою цієї наукової розвідки є висвітити комунікативну перспективу складнопідрядного речення (далі – СПР) з позицій профілювання та фокусування інформації, яка закладена у його синтаксичній конструкції.

Конфігурація інформації у синтаксичній рамці залежить від перспективи її подання та сприйняття і, відповідно, може бути пояснена із застосуванням теорії перспективізації, запропонованої Р. Ленекером та Л. Телмі [5; 6], а саме операцій профілювання або фокусування.

СПР будуються за певними синтаксичними правилами, зумовленими комунікативними завданням речення у цілому. Очевидно, що, вивчаючи ці правила та виявляючи характерні композиційні типи, можна дослідити комунікативно-синтаксичні властивості самого СПР у цілому та побудувати деяку абстрактну комунікативну модель СПР. Клаузи у складі СПР, маючи власні траєктори та орієнтири утворюють внутрішній рівень членування. Кожна нова клауза у складі складної синтаксичної конструкції є своєрідним орієнтиром для головної клаузи. Таким чином формуються складні синтаксичні конструкції з простих, утворюється «композиційна стежина» [5] або композиційна схема (рис. 1).

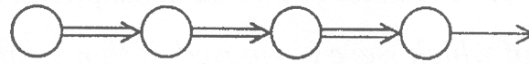

Рис. 1. Формування композиційної схеми

Як це видно з рис. 1, фокусування уваги на цій схемі пов'язане з охопленням всієї інформації, яку несуть складові блоки СПР. Висвітлення певних найбільш комунікативно значимих блоків призводить до профілювання інформації щодо головної клаузи – траєктору, а залежні клаузи, як фігури мобільні, є орієнтирами, рухаючись вгору та донизу (рис. 2).

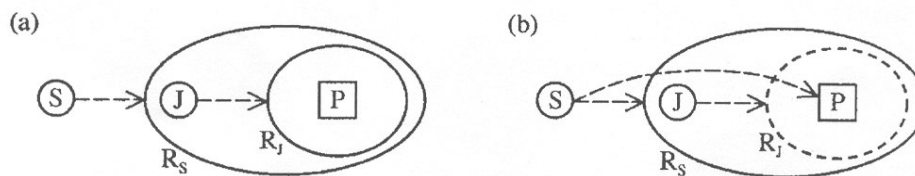

Рис. 2. Взаємодія орієнтира та траєктору у композиційній схемі СПР

Фокусування передбачає вибір змісту, що має бути позначеним знаком, а також організацію цього змісту шляхом розміщення його складових на передньому та задньому планах, що відповідає відомим у психології поняттям «фону» та «фігури». Результатом фокусування є тема-рема-тичне членування інформації, представлені одиницями дискурсу. Крім того, фокусування відслідковується у значеннях одиниць мови. Його відмінною властивістю є формування складних конструкцій із простіших. У мові структури нижніх рівнів, що включаються до структури вищих рівнів, сукупно формують «символічний монтаж» (symbolic assembly), що може мати різний ступінь складності. Р. Ленекер називає принцип співвіднесеності інтегрального значення (отриманого в кінцевому результаті своєрідного монтажу) зі значенням символічних компонентів (формується на останньому рівні організації) «композиційною стежиною» (Compositional path). Значення мовного вираження включає не лише семантичну структуру «переднього плану», але також і композиційну стежину, яка знаходиться на «задньому плані». Висвітлення співвідноситься із фокусуванням: все, чому приділено увагу, є, по суті, «висвітленням». До цього типу належать такі когнітивні операції, як профілювання і співположення траєктора та орієнтира (trajectory/landmark alignment). Говорячи про профілювання, Р. Ленекер дає визначення концептуальної бази і профілю, що є важливими для розуміння суті значення мовного знаку. Концептуальною базою є весь обсяг інформації, активованої знаком. Профілем є та частина бази, яка формує саме значення даного знака [5].

Згідно з когнітивно-лінгвістичною теорією перспективи, «фігура (figure) постає як частина загальної інформаційної структури – її фону (ground) і зазнає особливого висвітлення (prominence) як стрижень, навколо якого організована певна сцена, тлом якої він слугує» [5, с. 120]. Для нашого аналізу СПР особливо важливим є висновок Р. Ленекера щодо продуктивності подання руху у термінах фону – фігури: коли стрижнева одиниця змінює своє місцеположення відносно решти сцени, це інтерпретується як рух фігури відносно фону [там само, с. 120]. З точки зору тема-рема-тичного устрою речення, висвітлена інформація (рема) формує профіль на тлі раніше відомої інформації – фону для її сприйняття (теми), пор.: елемент профілю (foreground) зазвичай більш висвітлений та легше сприймається, ніж елемент фону (background); перший є ближчим до спостерігача, ніж останній. Тому елемент фігури, профіль потрапляє у фокус уваги [там само, с. 125].

Проілюструємо взаємодію траєктора та орієнтира у з'ясувальному дескриптивному СПР: *The book which I was reading offended her*, як це показано на рис. 3.

Як це видно з рис. 3, профілюється *the book* за допомогою схематичного орієнтира *I was reading*. *The book* є профільним детермінантом (темою). На фоні складного висловлювання спочатку висвітлюється детермінант *the book*, а не той процес, що з ним відбувається. Подальший результат висвітлення є комплексною номінацією, *the book I was reading*, який специфікує траєктор на вищому щаблі комунікативної організації цього СПР (залежній клаузі) – фігурі. Наступний крок – висвітлення орієнтира у головній клаузі *the book I was reading offended her* (рис. 4).

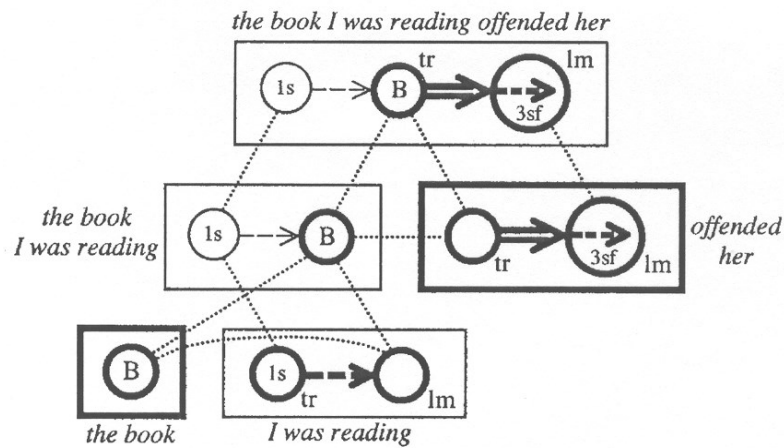

Рис. 3. Траєктор та орієнтир у дескриптивному СПР

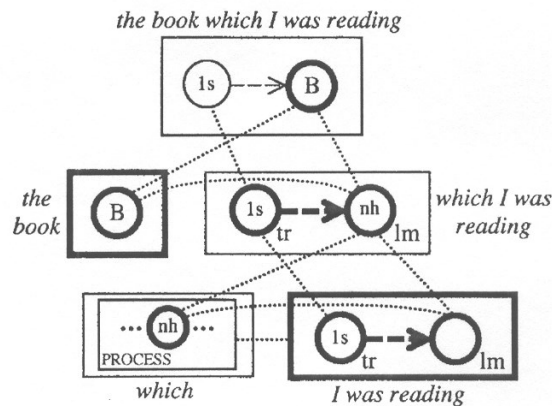

Рис. 4. Висвітлення профілів у композиційній схемі СПР

Як це видно з рис. 4, композиційне значення складної синтаксичної конструкції показує таке: орієнтирами для траєктора *the book*, як *I was reading*, так і *offended her*. Максимально профільованою частиною цього висловлювання є рема *offended her*. Сам траєктор у атрибутивних СПР функціонує як вісь/ядро, навколо якої формується висловлювання. Стосовно СПР із залежними клаузами з'ясувальними, то тут можна розглядати траєктор та орієнтир (у ролі головної клаузи та залежної відповідно) як «учасників» складної синтаксичної конструкції, їх «тісна взаємодія» створює цілісність гіпотаксичної конструкції шляхом висвітлення залежних клауз як фігур, поєднаних косек'ютивним зв'язком на фоні траєктора. Кожна залежна клауза є підпорядкованою іншій і слугує орієнтиром для попередньої, перебуваючи в асиметричних зв'язках. Схематично це виглядатиме таким чином, як це показано на рис. 5:

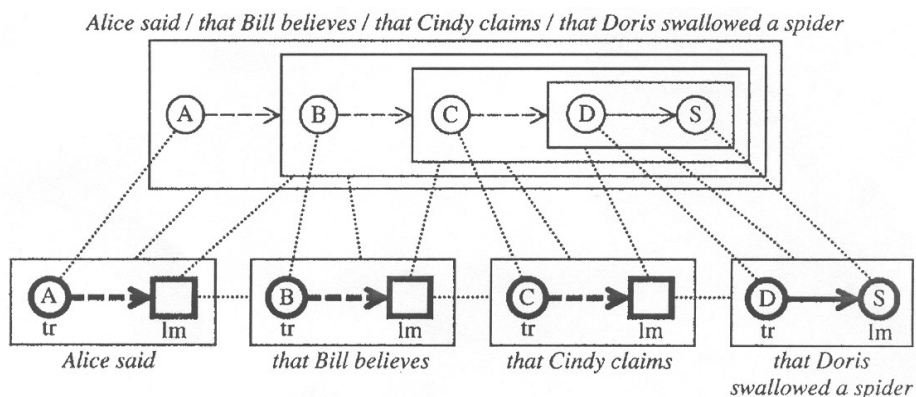

Рис. 5. Композиційна схема поліпредикативного СПР

Як це видно з рис. 5, композиційна схема поліпредикативного СПР вибудовується шляхом поєднання консек'ютивних ланок у складній гіпотаксичній конструкції, висвітлюючи або профілюючи граматично найбільш інформативні частини речення.

У СПР з'ясувальних типу *I'm [sure / happy / pleased] [he is honest]* залежна клауза є головним носієм інформації, саме вона профілюється на фоні модусу (тут: траєктора). Розглянемо такий фрагмент: *There's*

something [you simply have to know]. It seems [that Gerald's trophy wife is really a transsexual]. I suppose [they'll get a divorce]. I'm telling you because [he'll need a good lawyer]. У кожному із речень головна клауза, радше, випадкова аніж інформативно насичена і слугує лише частиною рамки, в якій повідомляється нова інформація. Вилучивши ці малоінформативні елементи із складу клаузи, можна отримати еквівалентний контекст: *You simply have to know this. Gerald's trophy wife is really a transsexual. They'll get a divorce. He'll need a good lawyer.* Відповідно до зазначеного клаузовий профіль домінує.

Таким чином, у СПР з'ясувального типу орієнтир завжди профілюється на фоні траєктора, який є малоінформативним (тематичним) елементом.

В адвербіальних клаузах ситуація дещо інша. Тип адвербіального СПР детермінує підрядний сполучник. Останній кваліфікує думку, виражену в головній клаузі щодо темпоральних, локальних, каузативних характеристик тощо. За допомогою цих сполучників встановлюється зв'язок між головною та залежною клаузами, між траєктором та орієнтиром, напр.: *Alice left before Bill arrived.* Оскільки залежна клауза модифікує значення головної по-різному, то існує елемент, що специфікує значення цього зв'язку. Серед таких коннекторів сполучники *before, after, when, while, until* тощо. У реченні *Alice left before Bill arrived* траєктором є *Alice left*, а орієнтиром *Bill arrived*. Останній елемент орієнтує значення траєктора у композиції СПР. Аналогічна ситуація виникає і в інших типах СПР: темпоральних (*before, after, until*), каузальних (*because, since*), concessивних (*despite, although*), умовних (*if, provided that*).

Розглянемо комунікативну організацію поліпредикативного СПР: *After a refreshing bath, Edna went to bed and as she snuggled comfortably beneath the eiderdown (1) a sense of restfulness invaded her (2), such as she had not known before (3)* [10]. У цьому чотирикомпонентному СПР, фонову інформацію містить головна клауза (*Edna went to bed*), підрядна – (*as she snuggled comfortably beneath the eiderdown*) – залежна адвербіальна клауза, є першим орієнтиром для головного речення і ним (орієнтиром) модифікується власне траєктор. Подальше розгортання СПР відбувається шляхом поєднання його залежних компонентів сурядним зв'язком. Максимального профілювання набуває тут наступний базовий компонент – *a sense of restfulness invaded her*, модифікований постпозитивною залежною контрастивною клаузою. Вважаємо, що, саме поєднання підрядних блоків сурядним зв'язком створює цілісність цієї композиційної схеми, що, у свою чергу, є підтвердженням сентенції про те, що сурядні блоки забезпечують цілісність складної синтаксичної конструкції, а не навпаки.

Проілюструємо схематично композиційну будову іншого поліпредикативного СПР: *I thought / it would be me / who would end up with a houseful of muddy boots / while Catherine would living by herself.*

I thought / it would be me / who would end up with... / while Catherine would living by herself

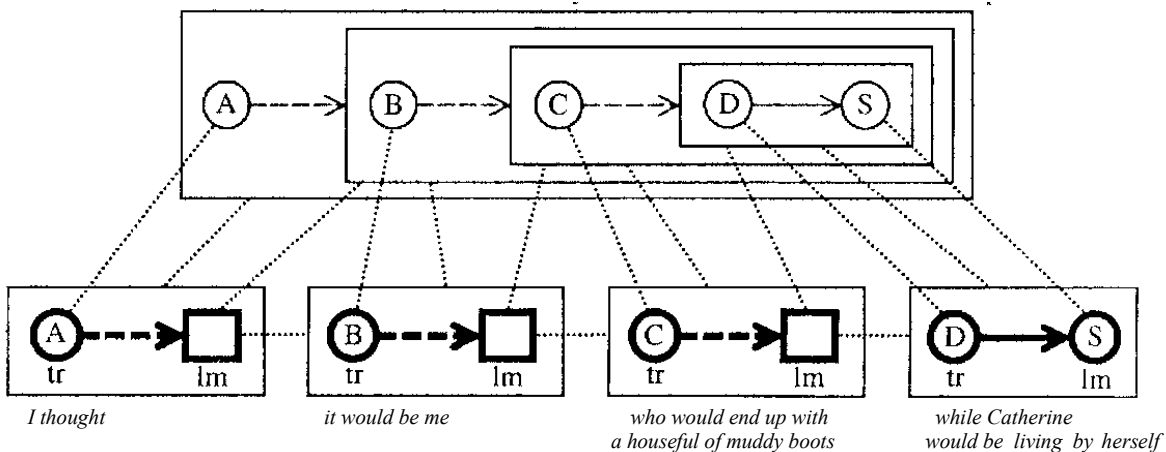

Рис. 6. Композиційна схема поліпредикативного СПР

Як це видно з рис. 6. кожна наступна залежна клауза профілюється по відношенню до попередньої, створюючи, таким чином, безперервний ланцюг, акцентуючи уваги на найбільш значимих ділянках СПР.

Залежно від формально-граматичних ознак та кількості ланок підрядного зв'язку, поліпредикативна конструкція може характеризуватися, окрім обов'язкового зовнішнього, одним чи кількома внутрішніми рівнями членування. Чіткий поділ на зовнішньому рівні простежується у моделях з гомогенною підрядністю. Це, насамперед, СПР з однорідними атрибутивними, смислова функція яких – доповнити, уточнити, розширити певний член речення головної частини. Саме ці частини профілюються одна за одною, створюючи безперервний композиційний ланцюг. Інформаційна особливість таких речень полягає у тому, що підрядні компоненти становлять із головною частиною нерозчленовану синтаксичну єдність, водночас висвітлюючи найважливіші сторони складної синтаксичної конструкції. напр.: *And something told me (1) that I should curb my tongue (2), that Sonny was doing his beat to talk (3), that I should listen (4)* [6]; *I caught him (1)*

just before he fell (2) when he took the first steps (3) he ever took in this world (4) [9]; He observed his hostess attentively from under his shaggy brows, and noted a subtle change (1) that had transformed her from the listless woman (2) he had known into a being (3) who, for the moment, seemed palpitant with the forces of life (4) [10].

Якщо у СПР з подвійною гомогенною субординацією блок однорідних супідрядних, що становлять семантико-синтаксичну єдність, перебуває у відношеннях гетерогенної супідрядності з іншим підрядним компонентом, рівень профілювання дещо інший, напр.: *He looked very unlike my baby brother. Yet, when he smiled (1), when we shook hands (2), the baby brother (3) I'd never known (4) looked out from the depths of his private life (5), like an animal waiting to be coaxed into the light (6) [9]*, найбільш висвітленими є ініціальні залежні клаузи, що є орієнтирами, далі траєктор та орієнтир поєднані гетерогенною підрядністю набувають меншої комунікативної ваги.

Ієрархічні рівні членування притаманні у першу чергу моделям, де провідним зв'язком виступає гетерогенна підрядність. Необхідною умовою їх висвітлення, однак, є детермінантний характер підрядних частин, котрий реалізується у співвіднесеності їх змісту з усією відповідною опорною частиною, напр.: *In this instance Gil Bartlett had been entirely right, in fact, creditably so, (1) since he had caught the disease in its early stages (2) and before the patient could have had much distress (3) [11]* Або: *When the administrator had mentioned Lucy Grainger's name (1), O'Donnell had hesitated for one reason only (2): it had reminded him of a meeting between himself and Lucy the night before (3) [11].*

Профілювання внутрішнього рівня членування є обов'язковим у СПР, де провідний зв'язок, представлений гетерогенною підрядністю та є ланки консек'ютивного підпорядкування. Прикладом може бути наступна ситуація: *He was an expert at concocting strong drinks. He had invented some (1), to which he had given fantastic names (2), and for whose manufacture he required diverse ingredients (3) that it devolved upon Edna to procure for him (4) [10]*, у другій частині якої профілюються дві гетерогенні підрядні одиниці прислівного типу та ланка з консек'ютивною субординацією.

Особливістю таких моделей є також те, що внутрішній рівень профілюється незалежно від характеру семантико-синтаксичних відношень між предикативними одиницями, адже консек'ютивна підрядність є специфічною зі структурно-семантичного боку: кожен підрядний компонент формує новий тип орієнтира: *Kids and older people paused in their errands and stood there, along with some older men and a couple of very tough-looking women (1) who watched everything that happened on the avenue (2), as though they owned it, or were maybe owned by it (3) [7]*. У цьому СПР знаходимо дві предикативних одиниці, що маркуються консек'ютивним підрядним зв'язком: перша одиниця є залежною атрибутивною одиницею, друга – адвербіальним підрядним зі значенням порівняння. Кожна предикативна ланка такої конструкції уможливує висвітлення найважливішої інформації у композиційній схемі орієнтирів (2), меншої комунікативної ваги набувають дві наступні орієнтири (4 та 5), напр.: *And every year, once a year, for as long as he lived (1), the French sculptor who had captured them in marble during their prime (2) would come to Rome and take the sisters out to lunch (3), where they would reminisce together about the days (4) when they were all so young and beautiful and wild (5) [12]*. Композиційне співвідношення частин СПР показано на рис. 7:

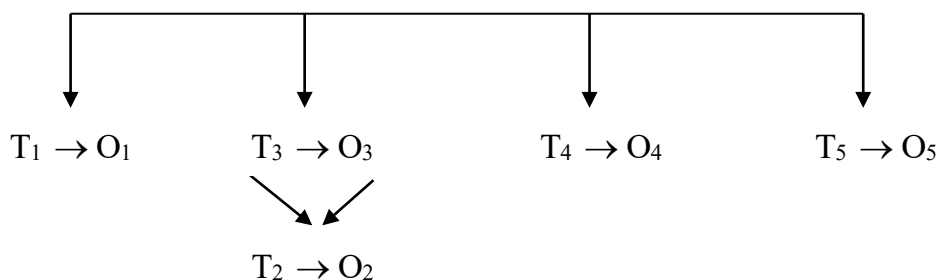

Рис. 7. Сміслові й композиційні співвідношення у складнопідрядному реченні

Як це видно з рис. 7, головна клауза ($T_3 - R_3$), що є траєктором у площині цього СПР, профілюється за допомогою орієнтирів: $T_1 - R_1$, $T_2 - R_2$, $T_4 - R_4$, $T_5 - R_5$, стає фоном для фігур (залежних клауз). «Композиційна стежина», що вибудовується на основі гіпотаксичної конструкції, зумовлює внутрішню єдність самого СПР.

Таким чином, у СПР із гомогенним підпорядкуванням обидва орієнтири мають однакову комунікативну вагу щодо траєктора; із гетерогенним підпорядкуванням – орієнтир та траєктор утворюють пару, за комунікативною вагою рівноцінну один одному, у СПР із консек'ютивною субординацією кожен наступний орієнтир профілюється на фоні попереднього. Сукупність орієнтирів у скопусі складної синтаксичної конструкції утворює акцентний домен, який профілюється на фоні модусної настанови.

У гіпотаксичному цілому в атрибутивних СПР залежні клаузи є носіями основного інформативного повідомлення; траєктор функціонує як вісь / ядро, навколо якої формується висловлювання. У СПР з'ясувального типу кожна залежна клауза слугує орієнтиром для попередньої або головної клаузи,

перебуваючи в асиметричних зв'язках; у СПР підметових через наявність двовершинної реми орієнтир займає ініціальну позицію, тоді як у присудкових СПР, навпаки – орієнтир знаходиться на другій позиції по відношенню до траєктора. Адвербіальна залежна клауза є орієнтиром для траєктора, вираженого головною клаузою. У поліпредикативних СПР із гомогенним підпорядкуванням обидва орієнтири мають однакову комунікативну вагу щодо траєктора; з гетерогенним підпорядкуванням орієнтир і траєктор утворюють дві окремі лінії, рівноцінні одна одній за комунікативною вагою, у СПР із консек'ютивною субординацією кожен наступний орієнтир профілюється на фоні попереднього, формується “композиційна стежина” за фрактальним принципом. Сукупність орієнтирів у скопусі складної синтаксичної конструкції утворює акцентний домен, який профілюється на фоні модусної настанови та формує конфігурацію композиційної схеми у функціонально-комунікативній організації складнопідрядного речення

Отож, проведені дослідження дає підстав зробити такі висновки: залежна клауза або орієнтир постає як частина загальної інформаційної структури – її фона – головної клаузи або траєктора і зазнає особливого висвітлення як стрижень, навколо якого організована певна сцена, тлом якої він слугує. Для аналізу СПР особливо важливим є висновок щодо продуктивності подання руху в термінах *траєктор* – *орієнтир*: коли стрижнева одиниця змінює своє місцеположення відносно решти сцени, це інтерпретується як рух орієнтира відносно траєктора. З точки зору тема-рематичного устрою речення, висвітлена інформація (рема) формує профіль на тлі раніше відомої інформації – траєктора для її сприйняття (теми), пор.: елемент профіля, зазвичай, більш висвітлений та легше сприймається, ніж елемент фона; перший є ближчим до спостерігача, ніж останній. Тому профіль як елемент орієнтира потрапляє у фокус уваги.

Як показує проведені дослідження у гіпотаксичному цілому саме концептуальна база та профіль є важливими для розуміння комунікативної направленості самого СПР. Концептуальна база – це весь обсяг інформації, що міститься у реченні. Профілем же є та частина бази, яка, висвітлюючись, формує нове значення цілої синтаксеми. Перспективу подальших досліджень у цьому напрямку вбачаємо у дослідженні комунікативної перспективи іншого типу та структури складних синтаксичних єдностей із використанням запропонованої методики.

Література

1. Мірченко М. В. Синтаксичні категорії речення : автореф. дис... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2002. 41 с.
2. Распопов И.П. Актуальное членение предложения: На материале простого повествования преимущественно в монологической речи / Под ред. Д.Г. Клекбаева. Изд. 2-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 168 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
4. Harris A. Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective / A. Harris, L. Campbell. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 488 p.
5. Langacker R. W. A usage-based model / R. W. Langacker ; B. Ruzicka-Ostyn (ed.) // Topics in cognitive linguistics. – Amsterdam : Benjamins, 1988. P. 127 – 161.
6. Talmy L. Semantic Causative Types / L. Talmy // Syntax and Semantics. – Vol. 6. – N.Y. : Academic Press, 1976. P. 85–93.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Bach R. Biplane / R. Bach. – N.Y. : Dell Publishing Group, 1990. 163 p.
8. Bach R. Illusions / R. Bach. – N.Y. : Dell Publishing Group, 1989. 192 p.
9. Bach R. Nothing by Chance / R. Bach. – N.Y. : Dell Publishing Group, 1990. 223 p.
10. Chopin K. The Awakening [Electronic resource] / K. Chopin. – 1899. – Mode off access: <http://englishtips.org/index.php/newsid>
11. Hailey Arthur. The Final Diagnosis / A. Hailey. – M. : Iris-press, 2006. 352 p.
12. Gilbert E. Eat, Pray and Love / E. Gilbert. – London : Bloomsbury Publishing Plc. 350 p.

References

1. Mirchenko M.V. Syntactic categories of sentences: author's ref. dissert. of Dr. Philol. Science: special. 10.02.01 "Ukrainian language", Kyiv, 2002. 41 p.
2. Raspopov I.P. Actual division of the sentence: On the material of a simple narrative mainly in a monologue speech / Edited by DG Kiekbaeva. Izd. 2-е. - M.: Publishing house «LIBROKOM», 2009. 168 p.
3. Selivanova O.O. Modern linguistics: directions and problems: textbook. - Poltava: Dovkillya-K, 2008. 712 p.
4. Harris A. Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective / A. Harris, L. Campbell. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 488 p.
5. Langacker R. W. A usage-based model / R. W. Langacker ; B. Ruzicka-Ostyn (ed.) // Topics in cognitive linguistics. – Amsterdam : Benjamins, 1988. P. 127 – 161.
6. Talmy L. Semantic Causative Types / L. Talmy // Syntax and Semantics. – Vol. 6. – N.Y. : Academic Press, 1976. P. 85–93.

Sources of illustrative material

7. Bach R. Biplane / R. Bach. – N.Y. : Dell Publishing Group, 1990. 163 p.
8. Bach R. Illusions / R. Bach. – N.Y. : Dell Publishing Group, 1989. 192 p.
9. Bach R. Nothing by Chance / R. Bach. – N.Y. : Dell Publishing Group, 1990. 223 p.
10. Chopin K. The Awakening [Electronic resource] / K. Chopin. – 1899. – Mode off access: <http://englishtips.org/index.php/newsid>
11. Hailey Arthur. The Final Diagnosis / A. Hailey. – M. : Iris-press, 2006. 352 p.
12. Gilbert E. Eat, Pray and Love / E. Gilbert. – London : Bloomsbury Publishing Plc. 350 p.